

Фіксаційний курс

Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни: попри відсутність ясності щодо фактичного виконання, процес юридичного фіксування завданих росією збитків уже розпочався і тільки набирає обертів шляхом отримання рішень українських судів та арбітражів

ДМИТРО ТИЛІПСЬКИЙ, ОЛЕКСІЙ СТЕПАНЕНКО

Україна наближається до третього року неспровокованої та агресивної війни, яку почала російська федерація. Проблема відшкодування збитків, завданих народу України росією, залишається невирішеною. Ще на початку військової агресії правники, зокрема й представники міжнародного правопорядку, поставили собі запитання: як забезпечити правову справедливість та який має/може бути механізм і шлях досягнення цієї мети?

Питання фактичного отримання відшкодування поки що перебуває на стадії проєкту. Пропонуються різні варіанти: передання заморожених активів російської федерації в різних країнах, добровільна репарація (історія знає такі випадки, приклад — виплати репарацій Іраком на користь Кувейту) тощо.

Попри відсутність ясності щодо фактичного виконання, процес юридичного фіксування завданих збитків уже розпочався і тільки набирає обертів шляхом отримання рішень українських судів та арбітражів.

У квітні 2022 року саме Касаційний цивільний суд взяв на себе роль локомотива щодо формування першої правової позиції, яка б дозволяла стягувати з російської федерації збитки, завдані воєнною агресією.

14 квітня 2022 року Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду прийняв постанову у справі № 308/9708/19, якою дав відповідь на основне запитання та сформував позицію, що судовий імунітет не поширюється на російську федерацію під час розгляду спорів щодо відшкодування шкоди, заподіяної Україні збройними силами росії. Згодом ця сама позиція була продубльована в постанові КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц, від 18 травня 2022 року у справі № 428/11673/19, від 22 червня 2022 року у справі № 311/498/20.

Касаційний цивільний суд у межах наданих йому повноважень виклав позицію, що держава не може посилатись на судовий імунітет для виправдання своїх незаконних дій або цілей з метою заподіяння шкоди іншій країні чи її громадянам, і дозволив застосовувати цю позицію іншим судам.

Протягом 2022–2023 років українські суди прийняли сотні рішень про стягнення з російської федерації компенсації збитків (йдеться про моральну та матеріальну шкоду). Проте якщо 2022 рік можна назвати роком «проби пера», або створення нових підходів, то 2023-й — це рік накопичення невирішених проблемних моментів.

Змушені констатувати, що у 2023 році Верховний Суд і законодавчий орган не розвинули ідею ефективного стягнення

ДМИТРО
ТИЛІПСЬКИЙ,
радник EQUITY

ОЛЕКСІЙ
СТЕПАНЕНКО,
радник EQUITY

з російської федерації завданих збитків. Основним завданням має бути отримання рішення суду, яке буде ефективним, тобто виконуваним (хоча б в історичній перспективі). Рішення українського суду має відповідати стандартам справедливості та законності, адже, хоч як негативно ми ставимось до агресора, але вказані рішення мають визнаватись в інших країнах, де російська федерація має майно та активи, на які має бути звернено стягнення з метою виконання рішення суду.

Починаючи з 2022 року, коли з'явились перші судові процеси щодо стягнення збитків із російської федерації, підсудність вказаних спорів визначалась з урахуванням предмета спору та власне особи позивача. Якщо позивачем була фізична особа, то такі спори розглядали загальні суди, якщо юридична особа — господарські.

Складність була пов'язана насамперед із особою відповідача (це іноземна держава). Чинне процесуальне законодавство, а саме Господарський процесуальний кодекс України, не визначає державу як самостійний суб'єкт, який може бути учасником господарського процесу. У зв'язку з цим у 2023 році почала з'являтися нечисленна судова практика, яка вказує, що держава бере участь у справі як відповідач виключно через відповідні органи державної влади. Зазвичай це орган, діями якого заподіяно шкоду, а отже, спори, де відповідачем є іноземна держава без визначеного органу, належать до юрисдикції загальних судів. Однак така правова позиція, на нашу думку, є не зовсім виправданою та не враховує повною мірою реалії воєнного стану.

Держава за своєю суттю є окремим суб'єктом, а її дії як суб'єкта міжнародного права завжди є результатом волевиявлення групи людей. Таким чином, із метою зупинення збройної агресії справедливим видається запровадження, зокрема, мирних заходів (наприклад, економічних санкцій або компенсаційних заходів) саме щодо тих осіб, особиста або колективна воля яких лежить в основі збройної агресії російської федерації проти України, які виправдовують її, підтримують або фінансують. Саме тому санкції, запроваджені міжнародною спільнотою щодо російської федерації, застосовуються до держави в цілому як суб'єкта, а не її конкретних органів.

У реаліях війни ми чітко бачимо, що шкода, заподіяна позивачу, спричинена не діями конкретного органу держави-агресора, а самою державою як

утворенням. Таким чином, відповідальність за завдані збитки повинна нести держава та всі особи, особиста або колективна воля яких лежить в основі збройної агресії.

Суди, вирішуючи питання юрисдикції таких спорів, вказують, що в цьому випадку спір виникає між юридичною особою приватного права — позивачем та іноземною державою-агресором як особливим суб'єктом цивільного права, статус якого може бути прирівняно до юридичної особи публічного права. Суди доходять висновку, що зазначені спори містять ознаки господарського спору та підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства (постанова Північного апеляційного господарського суду від 14 червня 2023 року у справі № 910/2430/23, від 7 серпня 2023 року у справі № 910/5307/23).

Наразі більшість господарських судів все ж таки розглядає спори за позовами юридичних осіб про стягнення збитків із російської федерації та сходиться на позиції, що такі спори є господарськими.

Обидві правові позиції закріплені поки що на рівні постанов судів апеляційної інстанції господарської юрисдикції, а Верховний Суд ще не розставив всі крапки над «і» в цьому питанні. Проте в провадженні Касаційного господарського суду вже наявні кілька касаційних скарг із цього приводу, тому сподіваємося, що Верховний Суд закріпить можливість визначення держави-агресора як самостійного суб'єкта — відповідача в господарському процесі.

Немає єдності також у судів щодо визначення територіальної юрисдикції спорів про стягнення збитків із російської федерації. Вказана проблема найчастіше виникає у спорах про стягнення упущеної вигоди, коли відсутня прив'язка до пошкодженого або знищеного майна. Зазвичай у таких випадках позивачі подають позови за територіальною підсудністю Києва з огляду на останнє відоме місце розташування відповідача — російської федерації, а саме її посольства за адресою: місто Київ, Повітрофлотський проспект, 27. Деякі суди не погоджуються з таким підходом з огляду на загальновідомий факт, що посольство не працює, а відповідно, за вказаною адресою відповідач відсутній.

На нашу думку, в цьому випадку необхідно керуватися положеннями частини 6 статті 29 ГПК України, відповідно до якої позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, подаються за місцем розташування майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання, перебування або постійної діяльності.

Таким чином, позиція, що останнім відомим місцем постійної діяльності та офіційного перебування в Україні відповідача, місцем розташування його майна є посольство за відповідною адресою, повністю узгоджується з вимогами частини 6 статті 29 ГПК України.

Ба більше, відповідно до пункту 2.1 Угоди між урядом російської федерації та Кабінетом Міністрів України про умови розміщення та обслуговування дипломатичних представництв російської федерації в Україні та України в російській федерації від 19 листопада 1998 року Україна передала право власності російській федерації на будинки, розташовані за адресою: місто Київ, Повітрофлотський проспект, 27.

Ще одним дискусійним питанням є належне повідомлення відповідача у вказаних категоріях спорів. Позивачі самостійно роблять це всіма доступними шляхами: надсилають документи на адресу зачиненого посольства в Україні, на адреси посольств російської федерації за кордоном, а також на електронні адреси державних органів російської федерації (Мін'юсту, МЗС тощо). На нашу думку, такий підхід є виправданим, оскільки за відсутності унормування та стандарту повідомлення в таких категоріях спорів повідомлення всіма доступними засобами буде свідчити про дійсність намірів та добросовісність позивача в намаганні повідомити іншу сторону про наявність судового процесу, що важливо в процедурі визнання рішення суду в іноземних державах.

Україна перебуває в центрі історичних подій (трагічних, цивілізаційних, світових), проте точно можна сказати, що в нас нема права на помилку, не можна зменшувати обертів у боротьбі в усіх вимірах: у військовому, історичному, культурному, а також юридичному. Законодавчий орган має унормувати питання повідомлення російської федерації в категорії спорів про відшкодування завданих збитків; Верховний Суд повинен вирішити питання юрисдикції, припинивши спори між судами щодо того, в якій юрисдикції має розглядатись відповідний спір, усунути різні тлумачення стосовно відповідача як держави-суб'єкта, що є єдиним цілим, чи як держави-суб'єкта в особі відповідного органу державної влади. Вказані дії мають бути спрямовані на створення у стороннього спостерігача (читай: країн Заходу) розуміння, що рішення українського суду відповідає стандартам доказування, справедливості та неупередженості у спорах проти російської федерації та безумовно й очевидно може бути допущене до виконання на їхній території.